

השלום עם ישראל – משלילה נחרצת לאימוץ מלא

שאלת מעמדם של הערבים בעולם בעידן הפוסט-קולוניאלי נבחנה, כאמור, מאז 1967 בתחום היחסים עם ישראל. מראשית שנות ה-50 עד מלחמת ששת הימים, ההתרסה מול ארצות הברית והמערב והמעמד המכובד בזירה הבינלאומית פיצו בתודעת הערבים על כשליהם בביתם פנימה ועל הפער המתרחב ביניהם לבין החברות המערביות המשגשגות, החופשיות והחזקות. התבוסה והתזכורת היום-יומית לחוסר האונים הערבי, בעצם שלטונה של ישראל בירושלים ושיבתה על גדות תעלת סואץ ובמבואות דמשק, מיקדו את תחושות ההשפלה והנחיתות בכיבוש הישראלי.

השריד האחרון של הכבוד הערבי הרמוס, המחסום היחיד בפני אוברון התקווה לעתיד, היה העובדה שהקולקטיב הערבי "לא נכנע" לדרישתה של ישראל להעניק לגיטימציה לפולש הזר שצרב את תודעתם של הערבים בהישגיו וביהירותו. כל עוד נמשך המאבק הפעיל, כל עוד יכלו הערבים להכאיב לישראלים ולא להודות בתבוסתם ההיסטורית במעשה סמלי של השלמה עם הפלישה לתחומם ורמיסת כבודם – עדיין נותרה תקווה גם לכל היתר. העניין הישראלי לא היה תנאי מספיק להשבת הכבוד הערבי, אך מאז 1967 הוא הפך לתנאי הכרחי בראש סדר הקדימויות.

המבחן אחרי 1967 היה חתימת חוזה שלום וניתוקה של מצרים מהובלת המאבק הערבי נגד ישראל. נאצר אמר את הדברים בפירוש גם במפגשים סגורים עם המלך חוסיין ובכירי המשטר במצרים. למלך אמר:

כל עוד אין אנו חותמים על חוזה שלום עם ישראל, ישראל לא ניצחה במלחמה. חשוב שנהיה סבלנים ולא נתייאש. מאז ימי בן-גוריון, הייתה האסטרטגיה הישראלית מכוונת לכפות הסדר עלינו, אך כל עוד לא כוננו כל חוזה איתה, ישראל לא השיגה את מטרותה.⁹²

למחרת חזר על כך לפני שרי ממשלתו: "ברצוני לחזור שוב כי כל עוד הישראלי אינו יכול לחתום על חוזה שלום איתנו, ישראל לא תראה בכך ניצחון במלחמה".⁹³ ולבכירי מפלגתו הסביר: "לעולם אסור שנשכח שמטרת ישראל הייתה ונותרה לראות את העניין כעניין מצרי-ישראלי ולא כעניין ערבי-ישראלי".⁹⁴

המאבק הזה התמקד במצרים משני טעמים: בשל אישיותו של נאצר ובשל משקלה הסגולי של המדינה המיוחדת הזו. הערבים במצרים ובאזור זכרו לנאצר את חסד ההישגים המשיחיים בשנות ה-50 והבינו את התייחסותו של גיבורם בשנות ה-60, למרות פירוק קע"ם והמלחמה הכושלת בתימן. הם אפילו היו מוכנים להתלכד סביבו שוב, גם אם בהתלהבות פחותה מבעבר, למרות אחריותו המכרעת לתבוסה ב-1967. הם נהגו כך בהנחה שהיה היחיד בין מנהיגי מדינות ערב שהוכיח את יכולתו בעבר להיחלץ ממצוקות בניצחון גדול, וכיוון שמצרים היא המועמדת הטבעית להנהגה, אך גם, ואולי בעיקר, משום שבטחו בו שלא "יכנע" גם אם המחיר יהיה מכאיב. נאצר אכן לא הכזיב. הוא נלחם, נאבק ו"הקריב". אף שנכשל וגרם סבל רב ומיותר, הוא שמר על כבודם של הערבים ועל תקוותם ולא "נכנע" לארצות הברית ולישראל. סופו שמת, מיוסר אך "זקוף", על משמרתו.

סאדאת הבין את האילוץ הזה ואף הזדהה עם הלך הנפש הזה, אך בחן אחרת את אחריותו. הוא הכיר בעובדה שארצו הגיעה

92 בפגישה הראשונה עם המלך לאחר המלחמה, 6 באפריל 1968,

Farid, Nasser — *The Final Years*, p.121.

93 בישיבת הממשלה 7 באפריל 1968. שם, עמ' 94.

94 בוועד הפועל העליון של מפלגת השלטון במצרים 12 בנובמבר 1968.

שם, עמ' 100.

למבוי סתום ולסף חורבן פנימי. הוא השלים כבר לפני המלחמה עם הכורח "להיכנע" בעניין הטאבו המשני בחשיבותו, בנטישת ההתנרסה הפאתטית מול ארצות הברית. המלחמה הייתה דרושה לו כדי להשלים עם הצורך הזה "בכבוד", לא כעני בפתח אלא כמי שהוכיח את כוחו לפגוע קשות באינטרסים גלובליים של מעצמת-על ומוכן לחדול מכך, תמורת הכרה במעמדה החשוב של מצרים ובהישגיה בשדה הקרב.

סאדאת הסביר שוב ושוב שהדבר נעשה אפשרי רק בזכות המלחמה ולא יכול היה להתרחש בלעדיה. אחר שש שנים ארוכות של סבל רב ומיותר ולאחר טיפוח הנרטיב של הניצחון המזהיר בחציית התעלה, יכול היה הציבור הערבי לעכל את ה"כניעה" המשנית הזו. בלעדיה סאדאת לא יכול היה לזכות בחילוץ אמריקאי מחשיפת תבוסתו האסטרטגית בסוף מלחמת יום הכיפורים ולקבע בתודעה הערבית תדמית מלחמה המתמקדת בלעדית בהצלחתו בימיה הראשונים.

ביטוי צורב וקולע להבדל בין נאצר וסאדאת טבע כדרכו המשורר נזאר קבאני. הוא פרסם שיר נוקב על מה שראה ככניעת הערבים בהסכמי אוסלו (שאותם אפיין קבאני כ"שלוש הפחדנים [...] יכשו עורקי הגאווה [...] לנשק את נעלי הרוצחים [...] מצאנו את עצמנו במזבלה"). הסופר המצרי נגיב מחפוז הוכיח אותו על שאינו מציע חלופה, וקבאני השיב:

נגיב מחפוז הוא פרי אסכולת סאדאת, שהאמינה בגאונותו של סאדאת, בנבואותיו ובחזונו. אני כל ימיי איש אסכולת הנאצריזם אני, עם כל טירופה וגאווה ומעשיה הפטריוטיים וניצחונותיה ותבוסותיה, עם כל חגיה ומכאוביה. אצבעותיו של נגיב מחפוז טובלות במים ואילו אצבעותיי שלי סובבות מעל האש.⁹⁵

אלא שנכונותו של סאדאת להפר את הטאבו המשני בחשיבותו של המשיחיות הנאצרית – לא להיכנע למעצמת-על – הייתה דרושה

95 הציטוטים מתוך השיר והמענה למחפוז מובאים אצל פואד עג'מי, ארמון החלומות של הערבים – אודיסאה של דור [תרגום מאנגלית: ע' זילבר; תרגום שירה וספרות מערבית: ח' עמית-כוכבי], עם עובד, 1998, עמ' 238-242.

לו כדי לקיים את מה שהיכל אפיין, כזכור, כטאבו העליון: לא להיכנע לישראל. מאז 1967 הפך כאמור העניין הזה לנייר הלקמוס של גורל הערבים. מה שנראה לישראלים וגם לאנשי מערב רבים כנורמלי ומתבקש – נסיגת ישראל מן השטח שכבשה ממצרים במלחמת מגן תמורת כינון חוזה שלום נפרד עם מצרים, המוציא אותה סופית ממעגל המלחמה – נתפס במצרים כ"כניעה" כזו בשני הקשרים כלל-ערביים משלימים: האחד, לגיטימציה לפולש זר והסתלקות היסטורית מהמאבק המתמיד נגדו כאשר יחסי הכוחות נוטים לטובתו, בהנחה שגם בעתיד לא יהיו הערבים מסוגלים להגן על זכויותיהם הבסיסיות; השני, חיסול תקוותם של הערבים להשיב לעצמם את גדולתם באמצעות איחוד כוחותיהם ומשאביהם, על ידי שליפת אבן הראשה המצרית מן המבנה האסטרטגי כולו. סאדאת עצמו תגבר, באופן חסר תקדים, את המחויבות הלאומית המצרית והכלל-ערבית לטאבו הזה גם בעומק אסלאמי, בהציבו (ראו להלן ובנספח 5, בנאומו ביום ההולדת של הנביא מוחמד) את השפלת היהודים למקום שהועיד להם אללה בקוראן כמבחן לעמידתם האיתנה של הערבים בהנהגת מצרים מול ישראל. הוא גם זה שהעניק לטאבו הזה, יותר מאחרים, עומק היסטורי בהתייחסות רבות (ראו להלן) לאופייה הצלבני של "הפלישה הציונית".

נטישת הטאבו העליון לא עמדה כלל על הפרק לפני 1977, גם לא אחרי מלחמת יום הכיפורים ושינוי האוריינטציה הגלובלית של מצרים, ובוודאי לא לפני. כל האסטרטגיה של סאדאת הייתה בנויה על הנעת ארצות הברית, באמצעות השילוש שהוצג כאן בפירוט רב ומתועד – האיום, הפיתוי והריסון – לכפות על ישראל נסיגה מן השטחים, לפחות מכל סיני, בלא שמצרים תיאלץ להעלות תרומה מדינית דרמטית הרבה מעבר לאי-לוחמה משודרגת,⁹⁶ ובוודאי לא

96 בניתוח שלאחר מעשה הגדיר קסינג'ר את "סיום מצב הלוחמה" כמו שהופיע בהצעות המצריות עד 1977 כ"מחווה הפיכה, פחות משלום"

:(a revocable gesture, short of peace)

Henry Kissinger, *Years of Renewal*, Simon and Schuster, 1999, p. 38.

הסדר נפרד. כאשר הועלו במצרים באופן ספקולטיבי אפשרויות של מפנה משמעותי בתחום היחסים עם ישראל, הותנו הדברים במהרה בהבטחת "זכויות העם הפלסטיני" באופן שעיקר אותם מכל משמעות. בעניין זה נדרש דיון שאינו בתחום הדיפלומטי, שבו ניתן לחבר באופן מלאכותי מושגים עמומים בלא הקשרם המלא אלא בזירה המכרעת של הלגיטימציה הציבורית. סאדאת הצליח בדוחק לבנות לגיטימציה לסטייה משמעותית מדרכו של נאצר, שעיקרה הסתלקות מן הטאבו המשני בחשיבותו באמצעות דבקות מופגנת ושלמה בטאבו העיקרי. בהמשך התברר בעליל שכאשר סאדאת התכוון לשבור את הטאבו העיקרי הזה כעבור שנים (נובמבר 1977), הוא פתח את המהלך בדרימה מתוכננת היטב במערכת הלגיטימציה הציבורית.

פסילת השלום עם ישראל לפני המלחמה

חשוב להמחיש, באמצעות הצגת הרציונל הערכי והפוליטי, את עומק המחויבות הציבורית של סאדאת בראשית שנות ה-70 לדה-לגיטימציה של ישראל ולפסילה עקרונית של חוזה שלום איתה, בוודאי פסילת חזיון האימים של חוזה שלום נפרד; הוא דבק בכך גם לפני המלחמה וגם בשנים הראשונות אחריה. בעודו מטפח במערב תקוות לשינויי עומק בעמדה המצרית כלפי שלום עם ישראל, ולו בלוליינות טרמינולוגית שנועדה לאחז עיניים, העמיק סאדאת את מחויבותו האידיאולוגית למאבק היסטורי נגד עצם קיומה של המדינה היהודית שפלשה אל האזור, והציג אותה כאיום על עתידם של הערבים באשר הם.

בפברואר 1971 היו במערב וב ישראל מי שראו מפנה מרחיק לכת בתשובתו של סאדאת לשליח האו"ם גונאר יארינג, שבה דיבר על נכונותו "להיכנס להסכם שלום עם ישראל".⁹⁷ בראיון שהעניק

97 ראו תיאור והסבר התשובה המצרית בספרו של שר החוץ מחמוד ריאד

Mahmoud Riad, *The Struggle for Peace in the Middle East*, Quartet Books, 1981, pp.187-189.

בפברואר לארנו דה בורגייב, שהתפרסם בניו־זוויק,⁹⁸ הוא דיבר אפילו על "שלום אמת". כאשר התפרסם במצרים מה שהתיימר להיות הנוסח המלא של הראיון התברר שהושמטו התבטאויות של סאדאת שיכלו לרמוז על שינוי מהותי בעמדה המצרית (ואפילו חלקים משאלת המראיין), והוספו ביטויים שלא נכללו בראיון המקורי. למשל במקור: "אם הם רוצים שלום, גם אנחנו רוצים שלום", ובפרסום: "הם לא רוצים שלום"; במקור הוזכרה הנכונות בתזכיר ליארינג "להיכנס להסכם שלום עם ישראל". בפרסום הושמט מדברי סאדאת אזכור המסמך ליארינג. לתנאי של ציות ישראל להחלטות האו"ם נוסף בגרסה המצרית: "בייחוד לגבי זכויות העם הפלסטיני". אותו תנאי של "זכויות העם הפלסטיני" הוסף גם לתביעת סאדאת לנסיגה מכל השטחים שנכבשו ב־1967. כשהמראיין שאל על חוזה שלום, תוקן הנוסח להסכם שלום.

הקטע המשמעותי ביותר שעורר תקווה היה תשובתו של סאדאת לשאלתו של בורגייב: "אני סבור כי חשוב שתבהיר ככל האפשר מה תהיה מוכן לכלול בחוזה שלום". בראיון המקורי סאדאת השיב:

אם תחזיר ישראל את אדמותינו על פי החלטת מועצת הביטחון, יהיו העצמאות הפוליטית והביטחון מפני פגיעות בתחומה של כל מדינה באזור ובכלל זה ישראל, כלולים בהסכם שלום, אנו נותנים בעניין זה את דברתנו החגיגית, אין לנו כל מטרות זדון כלפי ישראל. זוהי ישראל שיש לה מטרות זדון כלפינו. לשלמותה הטריטוריאלית של ישראל בגבולות בטוחים ומוכרים יערבו ארבע הגדולות. ישראל תיהנה מחופש שיט בתעלה ובמצר, שוב, עם ערבויות, אך כדי שכל זה יקרה חייב להיות פתרון צודק לבעיה הפלסטינית.

במקום הקטע הזה מופיע בגרסה שפורסמה במצרים המשפט: "מה שנקבע בהחלטת מועצת הביטחון הוא ברור ומושלם, אולם אני מוסיף להעיר כי זכויות העם הפלסטיני הן עיקר הבעיה". גם חשיבותה של ההצהרה במקור מפוקפקת, כיוון ש"פתרון צודק לבעיה הפלסטינית"

⁹⁸ ניו־זוויק, 22 בפברואר 1971 (זה תאריך השבועון). נוסח הראיון פורסם קודם לכן).

בטרמינולוגיה הערבית לא התיישב באותו מועד עם קיום המדינה היהודית, אך במצרים של סאדאת לא ניתן היה אפילו לתת מקום להטעיה. כאשר תהה המראיין בדבר "מתן פיצוי כספי הולם לפליטים הפלסטינים יחד עם עריכת משאל עם בגדה המערבית ובעזה, כדי לקבוע אם הם מעוניינים להיות חלק מירדן", הושמט מתשובתו של סאדאת המשפט "זו נשמעת דרך הגיונית לפתרון הבעיה – פיצויים ומשאל עם".⁹⁹ בדצמבר 1971 העניק סאדאת ראיון נוסף לאותו כתב, שבו אמר סאדאת: "אם ישראל תסכים לסגת לגבולות בינלאומיים, אני מוכן לשאת ולתת על הפרטים והסעיפים של הסכם השלום". הקטע הזה, יחד עם כל התייחסות למעמד של קבע לשלום, הושמט מן הראיון שפורסם במצרים.¹⁰⁰

גם בנוסח שפורסם במצרים של ראיון שהעניק סאדאת שנה קודם לכן לעיתונאי אמריקאי אחר נשללה כל אופציה של תמורה משמעותית גם לנסיגה שלמה של ישראל. על שאלת ההכרה השיב סאדאת: "מה שאנחנו מוכנים להסכים לו מוגדר בהחלטת מועצת הביטחון. אבל אל תבקש ממני שאנהל עימם קשרים דיפלומטיים, שכן זה לעולם לא יקרה". כשנשאל אם הדבר אפשרי תמורת נסיגה לגבולות ה-4 ביוני, השיב: "לעולם לא, לעולם לא, לעולם לא. הרי זה דבר שאיש לא יוכל להחליט עליו. וגם אין בידי איש הסמכות לקבל החלטה בעניין. עמנו יכה [...] בכל אדם שיחשוב על כך". סאדאת הוסיף כי "מה שנוגע למעבר בתעלה, הרי יש צורך לפתור תחילה את בעיית העם הפלסטיני".¹⁰¹ בנאום בפני מרצים באוניברסיטאות

99 אל-אהראם, 16 בפברואר 1971.

100 ניוזוויק, 13 בדצמבר 1971; אל-אהראם, 6-7 בדצמבר 1971.

101 נוסח הראיון לג'יימס רסטון מן הג'ו יורק טיימס, כפי שהופיע באל-אהראם, 28 בדצמבר 1970. בראיון שפורסם בניו יורק אמר סאדאת שאם ישראל תסוג מכל השטחים שכבשה ממצרים ב-1967, "תכיר מצרים בזכותה של ישראל להתקיים כמדינה עצמאית, כפי שהוגדר הדבר במועצת הביטחון של האו"ם, ותקבל בברכה ערבויות של ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה וצרפת לגבי כל הגבולות במזרח התיכון ובכללם ישראל. ערבויות אלה מצד ארבע המעצמות הגדולות עשויות להיות צעד ראשון לקראת הסכם שלום".

אמר סאדאת "האם השלום פירושו שאנחנו נשב עם ישראל לשולחן אחד? זה אינו שלום, זו כניעה".¹⁰²

גם בחוג הסגור והפנימי בבית פנימה, במפגש הקריטי עם המפקדים הבכירים ביותר של צבאו שבו הכין אותם למלחמה, הקפיד סאדאת להבחין בין הסכנה של חוזה שלום לבין הסכם שלום ממשפחת הסכמי שביתת הנשק. לאחר דיווח מפורט על העיכובים המתסכלים במשלוחי הנשק מברית המועצות שהיו דרושים לקראת המלחמה, הוסיף:

ואני אמרתי, ארוויח קצת זמן, אבל מכאן תשתנה המדיניות לגבי הסוגיה כולה, וישראל תאמר שאין אף אחד בין הערבים שישכים להסכם שלום (Peace agreement) אמיתי. כלומר אם הייתה אומרת peace treaty. לו הייתה אומרת חוזה [מעאדה] שלום זה היה נשאר מסוכן, אבל כאשר היא אומרת הסכם [אתפאק] שלום, אז [אתנחתא] טוב, מה הוא הסכם שביתת הנשק 1949, כאשר חזרנו וקראנו לו הסכם שלום. לכן אמרתי: הסכם שלום – אין מניעה.¹⁰³

בנאומו בכנסת חידד סאדאת עצמו את ההבחנה הקריטית בין שלום של ממש כפי שנחתם לבסוף ב-1979 לבין סיום מצב המלחמה, שהציע תמורת נסיגה ישראלית מלאה לפני המלחמה ושנים אחריה: "לא באתי אליכם כדי לחתור להשגת שלום חלקי, דהיינו לסיים את מצב המלחמה בשלב זה ואחר כך לדחות את הבעיה בשלמותה לשלב הבא".¹⁰⁴

102 אל-אהראם, 9 בינואר 1971.

103 פרוטוקול ישיבת המועצה העליונה של הכוחות המזוינים בראשות הנשיא א-סאדאת בארמונו באל ג'יזה, 24 באוקטובר 1972. המושגים באנגלית מופיעים במקור. פרוטוקול המפגש המובא בספרו (בערבית) של מפקד חיל הים המצרי: מחמוד עבד אל-רחמן פהמי, דף מתוך ההיסטוריה: זיכרונות. דוקי, קהיר, הספרייה האקדמית, 1996. הציטוט מעמ' 433. הפרוטוקול כולו בנספח א' בעמ' 439-486. הפרוטוקול פורסם גם בספרו של מוסא צברי, מסמכי מלחמת אוקטובר, מעמ' 439.

104 ראו הנאום במלואו בנספח 10, עמודים 317-336.

סאדאת אישר את הדברים לאחר ששינה מן היסוד את עמדתו ומדיניותו. במלאת עשר שנים לשלטונו שאל אותו עיתונאי ישראלי אם חזוה את השלום עשור לפני כן. סאדאת השיב:

למען האמת לא חלמתי על כך. כאשר שר החוץ האמריקאי ויליאם רוג'רס ביקר אותי במאי 1971, הייתי נכון לחתום עם ישראל על הפסקת אש אך לא על הסכם שלום. באותה עת יצאה הגברת גולדה מאיר לארצות הברית והעמידה בפני אתגר כמו בפני מנהיגים ערבים אחרים, להגיע לכלל הסכם שלום עם ישראל. אמרתי אז לרוג'רס שאהיה נכון לחתום על הסכם שלום, אך נורמליזציה אוכל להתחיל בעוד חמש שנים.¹⁰⁵

התפיסה שאליה התחייב סאדאת בפני עמו ואומתו מעוגנת בקוטב ההפוך לרושם שניסה ליצור בתקשורת המערבית. נאומו של סאדאת במאי 1971 מעניין במיוחד, כיוון שהוא משבץ את הדה-לגיטימציה של ישראל בהקשרה ההיסטורי והתרבותי הרחב:

אני הסברתי את עניין ההסכם [הפדרציה המשולשת – ד"ש] ואמרתי כי אני רואה בזה חלק בלתי נפרד מהמערכה ואף חלק בלתי נפרד מקיומנו ומגורלנו אנו ומגורל הדורות הבאים שלנו. שכן אזור זה שלנו, שאנו חיים בו, היה נתון במשך כל ההיסטוריה לפלישות [...] כאשר אזורנו היה נתון לפלישת הטטרים, השיירות והגייסות שלהם הגיעו והציפו את מרכזי אסיה, באו והציפו את בגדאד והעלוה באש והגיעו אף עד לסוריה – אי אפשר היה להציל את האזור מפלישה זו, אלא על ידי התלכדות מצרים וסוריה, זה היה בעבר ההיסטורי. הפלישה השנייה שלה היה נתון האזור, שהיא הפלישה הצלבנית, נמשכה 80 שנה בארצנו כאן ובאזורנו. פלישה זו נשאה אז את שם "הצלב" רק בתור תירוץ, שכן לאמיתו של דבר הייתה זו פלישה אימפריאליסטית לשם כיבוש האזור. גם כאן אירע אותו דבר. ההיסטוריה ציינה וספרי ההיסטוריה עדיין מציינים כי לולא התלכדות סוריה ומצרים בהנהגת צלאח אל-דין, אי אפשר היה להציל את האזור מפלישת הצלבנים [...] אנו נתונים עתה בפלישה השלישית, היא

הפלישה הציונית, עד מתי נמתין? אלוהים לבדו הוא הידוע. אולם מחובתנו אנו להכין את עצמנו, לא רק את עצמנו, אלא גם את הדורות הבאים [...] [עלינו לפעול] קודם כול עם סוריה עצמה; מדוע? בגלל הלקח שאותו למדנו מההיסטוריה ומשום שסוריה ומצרים, כפי שבין-גוריון אמר בזמנו, הן שתי זרועות של מלקחיים ביחס לישראל. ישראל דומה ביניהם לאגוז שבין שתי זרועות של מלקחיים.¹⁰⁶

סאדאת הקפיד להדגיש את שני הרכיבים הפוסלים מעיקרו חוזה שלום נפרד: גם את הפרספקטיבה ההיסטורית, שעניינה מאבק קיומי הרבה מעבר לשאלת 1967, וגם את הצורך החיוני באחדות כדי להבטיח את גורלם של הערבים. בהקשר ההיסטורי קבע:

הכיבוש הציוני הפוקד אותנו לא יבוא לקיצו על ידי החזרת השטחים הכבושים. זוהי מלחמת צלבנים חדשה שתימשך בדורנו ובדורות הבאים. שומה עלינו, בטרם נמסור את האחריות לבאים אחרינו, לחמש את הדור החדש ולחשלו על ידי עוצמה, כדי שיוכל להמשיך את המערכה אחרינו.¹⁰⁷

לדבריו, עתיד הערבים בסכנה:

איני רוצה שצאצאינו יאמרו: אבותינו ואבות אבותינו לא הלכו בדרך הנכונה, לא הכינו עבורנו את הבניין, לא סיפקו לנו את המעשים ואת הדרך ואת הכלים הנכונים, כדי שנגיב [...] מדוע? מאחר שקיימת התוכנית מהנלוס ועד הפרת. כלומר אם לא נתעורר ונלך בדרך הנכונה, אזי חלק מבנינו ובני בנינו יהיו פליטים, כי התכנון הציוני הולך בדרכו נכוחה. לנו אין תכנון.¹⁰⁸

106 **רדיו קהיר, 14 במאי 1971.**

107 **סאדאת בפני מועצת העם המצרית. סוכנות הידיעות המזרח התיכון מקהיר, 2 ביוני 1971.**

108 **הודעת סאדאת לאומה. רדיו קהיר, 30 באוגוסט 1971. באותו נאום ובדבריו חודש קודם לכן חזר סאדאת שוב ושוב על אותם מסרים: "כל עוד לא נתלכד בינינו, אנו הערבים – הפולשים הבאים מבחוץ יכולים לבוא ולקחת את אזורנו ולהשפילנו. ביום שרצוננו יהיה מלוכד וביום שיהיה לנו רצון אחד וכוח אחד – אנו מסוגלים להכחיד כל**

סאדאת הדגיש את הסכנה המיוחדת הנשקפת מישראל לעתיד הערבים, בצירוף ניחוח אנטישמי: "היום אנו עומדים בפני פלישה ציונית אכזרית יותר מהפלישה הצלבנית, כי מאחוריה עומדת הציונות העולמית אשר בידה מפתחות הכספים והתעמולה, הטלוויזיה וההסברה והעיתונות בכל העולם". בצירוף שכיח אצל בעלי עמדה כזו ייחס סאדאת ליהודים לא רק רשע וזדון גם חוכמת ביצוע:

היהודים הולכים בדרכם, כפי שציינתי, מאז 1897 ועד עצם היום הזה, בשנת 1971 – צעד אחר צעד, מבלי לטעות. הם מתקדמים בה שלב אחר שלב: הצהרת בלפור, הקמת ישראל, ההתפשטות הראשונה ב-1948, ההתפשטות שלאחר ההפוגה הראשונה, ההתפשטות השנייה, כיבוש אזורי שביתת הנשק; מלחמת 1967. הם מתקדמים בצורה מסודרת בביצוע תוכניתם: מהנילוס עד הפרת.¹⁰⁹

מעבר לזירה הפוליטית ולפרספקטיבה ההיסטורית, שבהן התחייב לערבים באשר הם לא להשלים עם ישראל, פנה סאדאת באפריל 1972 לתודעתם ולרגשותיהם של בני אומתו האסלאמית ברובד העמוק ביותר של זהותם הדתית. הוא לא הסתפק בשיבוצו של העימות עם ישראל במאבקו של הנביא מוחמד עם היהודים בחצי

פלישה [...] ביום שרצוננו יתלכד, כך קובעת ההיסטוריה, אנו נעלה על הדרך הנכונה, בכיוון חרותנו ושחרור אדמתנו". ביום המהפכה המצרית קבע: "השאלה [של אחדות העולם הערבי – ד"ש] אינה [רק] שאלה של גורל, של שפה אחת, של היסטוריה אחת ושל גורל אחד. לא. יש בה יותר מכך, יש בה ישראל. ישראל היא בלב האזור ואם לא נתלכד לגוש אחד, לא נוכל לעולם לעמוד בפני ההתקפה המרושעת של הציונים. לצלאח אל-דין לקח 80 שנה עד שחילץ את האזור מהצלבנים. לפנייהם היו הטטרים. למדנו לקח מתקופת הטטרים ומתקופת צלאח אל-דין, כי מצרים וסוריה היו חייבות להיות ביחד למען אחדות ערבית. בלעדי זאת לא היו הערבים מנצחים" (רדיו קהיר, 23 ביולי 1971).

האי ערב, אלא הדגיש את המהות הפסולה שדבקה ביהודים מאז. סאדאת הבטיח כי המוסלמים ישחררו את ירושלים

מידי אלה שעליהם נאמר: 'נכתב עליהם שיהיו מושפלים ומסכנים'. ממתי היו אלה בעלי ערך? רק אחרי שהתייצבו מאחוריהם כוחות האימפריאליזם. ואולם כוחות האימפריאליזם לא יוכלו להתגרות ברצון האל [...] אני מבטיח לכם כי ביום ההולדת הבא של הנביא מוחמד נחגוג במקום זה לא רק את שחרור ארצנו אלא גם את הדיפת הגאווותנות וההשתוללות הישראלית, כדי שהם ישוּבו ויהיו – כפי שנאמר בקוראן – 'נגזרה עליהם ההשפלה והמסכנות'. לא נוותר על זאת. העניין שוב איננו עניין של שחרור ארצנו בלבד, אלא זהו עניין הקשור בכבודנו ובייעוד שאנו מאמינים בו. אנו נחזיר אותם למצב שבו היו, ואם הם חשבו פעם בהיסח הדעת כי השיגו מידת מה של כוח, הרי אנו נחזיר אותם למצבם¹¹⁰

לדבריו מדובר במאבק גורלי עם ישראל המנסה לקעקע את אמונתם של המוסלמים, אך אלה מסוגלים לעמוד בו, כפי שנביאם גבר על אויביו:

הם רוצים לזעזע את אמונתנו, מנהלים מלחמה פסיכולוגית נגדנו, שלפיה אין אנו יכולים לעמוד כנגד הישראלים ועלינו להיכנע להם ולתנאיה של ארצות הברית. זוהי מתקפת ייאוש שדורשת מאיתנו להתייאש, ולפיה אין לנו ברירה אלא להגיע להסכם עם ישראל וארצות הברית ולקבל את תנאיהן [...] הם מדברים עתה על ניהול משא ומתן ישיר [...] הם היו שכניו של הנביא מוחמד באל-מדינה, הם היו שכניו והוא ניהל איתם משא ומתן והגיע עימם להסכם. ואולם לבסוף הם הוכיחו שהם אנשי שקר ובוגדנים, היות שהם כרתו ברית עם אויביו כדי להלום בו באל-מדינה ולתקוף אותם מבפנים. והדבר המפואר ביותר שעשה הנביא מוחמד היה שהוא גירש אותם מחצי האי ערב כולו. זה מה שעשה שליח האל, מוחמד. לעולם לא ננהל איתם משא

110 נאום סאדאת במסגד אל-חסיין בקהיר לרגל יום הולדתו של הנביא מוחמד, רדיו קהיר, 25 באפריל 1972. ראו נוסח מלא של הנאום בנספח 5, עמודים 260–265.

ומתן ישיר. אנו מכירים את ההיסטוריה שלנו ואת ההיסטוריה שלהם עם הנביא מוחמד. הם עם של אנשי שקר ובוגדנים, עם שרוקם מזימות, עם שנברא למעשי בוגדנות.

דבקות בפסילת השלום אחרי המלחמה

אחרי תום המלחמה חזר סאדאת במשך שנים לאותם מוטיבים. הוא הקפיד להבהיר את הפער בין השימוש במונח שלום (סלאם) המקובל עליו במונח המצומצם של הפסקת המלחמה, מעין שביתת נשק משודרגת, לבין סיום הסכסוך (צלח), הכרוך בהתפייסות ובהשלמה עם מדינת הלאום היהודי והלגיטימיות של מקומה באזור.¹¹¹ על המתכונת הרחבה הזו אמר סאדאת שרק הדורות הבאים יוכלו לדון

111 החלטות מועצת הליגה הערבית מיום 1 באפריל ו-13 באפריל 1950 אוסרות על כינון שלום נפרד – עקד צלח מנפרד – עם ישראל. לא במקרה בחרו מנהיגי ערב בוועידת ח'רטום בביטוי "לא צלח" במסגרת "שלושת הלאוים" לדחיית ההשלמה עם ישראל (אחמד שוקיירי טען שהביטוי התקבל בזכות הכרעתו של נאצר, בניגוד לדעתו של המלך חוסיין, ונכלל כבר בעקרונות אש"ף שנוסחו ביולי 1965. ראו אחמד שוקיירי, "זיכרונות מוועידת הפסגה בח'רטום", בתוך יהושפט הרכבי (עורך), **ערב וישראל 1 – קובץ תרגומים מערבית**, עם עובד והאוניברסיטה העברית, 1974, עמ' 100–106). אותו ביטוי מופיע גם ב"עשר הנקודות" של אש"ף מיוני 1974 (בנקודה השלישית). דיון אידיאולוגי שיטתי בהבחנה בין צלח לסלאם מופיע אצל פאז צאיע' (סאיג), "חופן ערפל – מחקר על משמעויות ה'בורג'יזם' ו'סיסמאותיו'", יהושפט הרכבי (עורך), **ערב וישראל 5 – מאמרים על הסכסוך**, עם עובד והאוניברסיטה העברית, 1975, עמ' 23–38. ראו במיוחד עמ' 32–33. פרופ' ששון סומך, חוקר מובהק של השפה והספרות הערבית טען (מעריב, 27 במארס 1979) כי ההבחנה בין סלאם וצלח אינה אלא פלפול תעמולתי. הדעת נותנת כי כדבריו, אין להבחנה זו שורשים בקוראן, בספרות הדתית והמשפטית הקדומה של האסלאם ואף לא בספרות החדשה, בעת שפרסם את מאמרו. אלא שבישמוש הפוליטי ביחסים עם ישראל, כפי שהוכח גם בצייטוטים שהובאו כאן וברבים אחרים, יצרו מעצבי הפוליטיקה הערבית הבחנה שיטתית

בה, והדגיש את התנאי המכשיל את האפשרות הזו מעיקרה: "זכויות הפלסטינים". סאדאת ראה את אחריותו כמנהיג של הדור הנוכחי – למסור לדור הבא את דגל הדבקות העקרונית בפסילת ישראל כשהוא "נקי ומורס",¹¹² גם כאשר הוא ממתן את הגילויים האלימים של הסכסוך. לשון אחר: חיוב הסדרי ביניים, כל עוד הערבים חלשים, ללא "כניעה" במיסוד קבלתה של ישראל כגורם לגיטימי באזור. חשוב לציין שאת התפיסה המגובשת הזו הוא הציג אחרי המלחמה גם כלפי עמו שלו וגם לכלי תקשורת בינלאומיים.

בעניין ההבחנה בין שני המובנים השונים מאוד של מה שמכונה בעברית ובשפות אירופיות שלום, חשוב כמובן להביא מקורות ערביים: סאדאת טען ש"זה 27 שנה שכנעו [מנהיגי ישראל] את עמם בתאוריית הביטחון שאין מנוס מלכפות את השלום [צלח] על הערבים בכוח".¹¹³ כאשר הוא שמו סאדאת ומצרים, בגילוי דעת של מפלגת הבעת', ב"נכונות לכרות ברית שלום [מעאדהת צלח] עם האויב", הגיב סאדאת: "למרות טענת הטוענים, הרי התברר שההסכם [הביניים] אין בו צלח ולא סיום מצב המלחמה".¹¹⁴ הוא הדגיש שוב כי "העם [בישראל] עדיין מדמה לו שהזריקות אשר הזריקו לו במשך 25 שנים על מדיניות הכוח וכפיית צלח וכפיית סלאם על הערבים בכוח [יש בהן ממש]".¹¹⁵

סאדאת העביר את אותו מסר לאירופה בלא הבדלי המינוח בערבית: "אני מוכן לחתום על הסכם שלום ולא על חוזה שלום [...]. הסכם שלום יסיים את מצב הלוחמה וייתן לנו פרק זמן לתקופה חדשה".¹¹⁶ ובאותו עניין: "לועידת ג'נבה היא הדרך היחידה להשגת

כזו והסבירו שוב ושוב את ההבדל העמוק, המכשיר את האחד ופוסל לשיטתם, את משנהו.

112 כפי שנאמר בראיון לאל סיאסה, על פי אל אהראם, 9 בספטמבר, 1975.

113 למושבה המצרית בווינה, אל גומהוריה, 1 ביוני 1975.

114 נאום למועצת האומה, אל אהראם, 5 בספטמבר 1975.

115 אל אח'באר, 2 במאי 1975.

116 הטלוויזיה הרנית, רדיו דנמרק, 15 ביולי 1976.

הסכם שלום, אך אני איני יכול לקבל חוזה שלום, הסכם שלום פירושו שאנו הולכים לסיים את מצב הלוחמה. לאחר חתימה על חוזה שלום רבין עשוי לבקש ממני להחליף שגרירים, אך אני אינני יכול לעשות זאת".¹¹⁷ ושוב בעקביות:

השלום אינו עניין של כינון יחסים וקשרי מסחר. אלה שרידים מן המנטאליות של ה-5 ביוני 1967 [...] תפיסתי את השלום היא כי נשב בוועידת ג'נבה ונדון זה עם זה [...] ונגיע בסוף לדבר שאני סבור שעליו להיות מטרתנו – סיום מצב המלחמה שנמשך 26 שנים. בשעה שיסתיים מצב המלחמה, תתחיל בלא ספק תקופה חדשה שעל כל הצדדים להוכיח בה את נאמנותם.¹¹⁸

העברת ההכרעה לדורות הבאים, המדגישה את העובדה שגם תמורת נסיגה מלאה לא מדובר בשלום של ממש, הוצגה אף היא לתקשורת הזרה ולציבור הערבי בהלימה מלאה:

אני חייב לומר במלוא הכנות בשמי ובשם דורי – איני יכול לחתום על חוזה שלום עם ישראל. הבה ניתן לדור הבא לעשות כן, אך מה שאני יכול לעשות זה לסיים את מצב המלחמה באופן רשמי ובפני העולם כולו.¹¹⁹

אין זו האחריות של דורנו אנו, אולם האחריות של דורנו מסתכמת בכך כי מצב המלחמה הקיים בינינו לבין ישראל חייב להסתיים וכל האדמה הערבית צריכה לחזור לבעליה. כמו כן קיימת החובה להחזיר לעם הפלסטיני את זכויותיו. הדור הבא ינהג לפי התנהגותה של ישראל.¹²⁰

מאבקנו הוא מאבק דורות בצורותיו המדיניות, הצבאיות והחברתיות; דורנו ממלא את חובתו כדי להציל אותנו מחרפת התבוסה [...] ולמסור את הפיקדון לדורות הבאים.¹²¹

117 סנדי טיימס, 28 בנובמבר 1976.

118 בי.בי.סי, 28 במארס 1974.

119 ראיון לטלוויזיה הדנית, רדיו דנמרק, 15 ביולי 1974.

120 למשלחת גרמנית, אל אהראם, 23 באפריל, 1974.

121 כנאום בחלואן, רדיו קהיר, 1 במאי 1974.

בהסבר מנומק יותר הבהיר סאדאט עניין זה בראיון לעיתון כוויית. הוא הכיר בכך שישאל היא עובדה קיימת וכי חיסולה והשלכתה לים אינם מציאותיים, אך העביר שוב את שאלת סיום הסכסוך לדורות הבאים. על השאלה "כיצד אתה רואה בעתיד את המאבק הציוויליזטורי בינינו לבין ישראל?" השיב:

אתה דורש ממני לחסל בדור אחד את מורשת השנים שעברו ואת מה שאני רואה כפשע נגד בעיית פלסטין במשך חמישים השנים שעברו. אתה דורש ממני לחסל בדור אחד. הלוואי והיה ביכולתי[...] [צריכה] להיות לנו המודעות וההבנה שזוהי בעיה ארוכה וזקוקה לזמן ותפקידנו להשקיע מאמצים ככל שביכולתנו, בתנאי שנמסור את הדגל לדור הבא נקי ומורם.¹²²

סאדאט הבהיר גם אחרי המלחמה כי השעיית המאבק הצבאי אינה בהכרח סופית:

לפני מלחמת אוקטובר היה הכרח במלחמה להבטחת הצלחת הפעילות הפוליטית, אך עתה אנחנו בשלב הלא-צבאי. אנו נמשיך בדרך הפתרון המדיני ונבנה את עוצמתנו הצבאית לקידום כל האפשרויות עד שיוכח שמיצינו שלב זה של פתרון דיפלומטי, כי אז תהיה חזרתנו אל שלב הפתרון הצבאי טבעית והגיונית ותתקבל על דעת הקהל העולמית.¹²³

מדובר באמצעים צבאיים ומדיניים, המופעלים על פי התנאים המשתנים במאבק היסטורי:

קיימת תמימות דעים כי הדרך הצבאית תהיה הדרך העיקרית במגע עם האויב. עם זאת, הרי זו מחייבת הגברה והרחבה של מסגרת הפעולה המדינית והדיפלומטית בכל הזירות. ישראל אינה זזה מעמדתה[...] עם חלוף הימים אנו נעשים יותר תקיפים

122 ראיון לאל סיאסה, על פי אל אהראם, 9 בספטמבר, 1975.

123 לאל חואדת', על פי סוכנות הידיעות המזרח התיכון מקהיר, 3 בפברואר 1976.

בדעתנו כי קיימת רק דרך אחת, היא דרך הכוח. כישלון הפתרון המדיני מוכיח כל יום כי אין תחליף למלחמה.¹²⁴

בשלב הנוכחי נדרשת אפוא הפוגה קצרה, ודאי לא "כניעה" של שלום קבע, קל וחומר "בגידה" בדמות הסדר נפרד תמורת נסיגה מסיני, תוך הפקרת ירושלים והפלסטינים:

המצרים התעייפו והם רוצים לשאוף אוויר כדי לשוב ולבנות את ארצם ואת כלכלתם. מה שהתבצע עד כה עם הישראלים היה עניין טקטי ולא אסטרטגי, מכיוון שיש בכוחה של מצרים לחדש את מלחמתה עם ישראל בכל עת, כאשר כלכלתה תהיה חזקה ומסוגלת לעימות.¹²⁵

הצורך בהתמדת העימות נגזר מחומרתו של האיום הציוני:

ההתקפה הציונית, כמו הצלבנית, היא התקפה אשר מתכוונת להשמיד את האישיות הערבית, או, לפחות, להחלישה ולהורידה ממסלול ההתפתחות [...] לפיכך אני נגד הציונות, המהווה סכנה מתמדת, לא רק לגבי העם הפלסטיני כי אם לגבי כל העמים הערביים, לרבות מצרים.¹²⁶

קשה לא לייחס את המשקל הראוי למגוון עשיר ומתועד כל כך של התבטאויות ציבוריות, המגדירות את ליבת המחויבות של סאדאת לעמו שלו ולאומה הערבית, בדבר המאבק ההיסטורי בסכנה הציונית לחירותם של הערבים, הרבה מעבר לכיבוש סיני. העדויות שהובאו כאן מוכיחות בעליל שלא מדובר בשלילת "נורמליזציה" או בהסתייגות מ"שלום חם" במובנו העממי הרחב אלא בפסילה של השלמה מלאה ונפרדת עם המדינה היהודית מעיקרה, בוודאי בתמורת לנסיגה מחצי האי סיני בלבד. בביקורו בירושלים (ראו להלן) הדגיש סאדאת את אופיו המהפכני של המפנה שחולל ב-1977. בהצהרותיו ובמסמכים שחתם מאז יוזמתו יצא ידי חובתו בהצהרות בדבר שמירת זכויות

124 לנציגי מערכות ההסברה במצרים, אל אנואר, 4 בדצמבר 1975.
125 שיחה בין סאדאת לפייר ג'ומייל, על פי אל חואדת', 22 בפברואר 1974.

126 רוז אל-יוסף, 25 במארס 1975.

הפלסטינים, שהובנו בעיני כל הצדדים – ישראל, דעת הקהל הערבית, מדינות ערב והפלסטינים עצמם – כחסרות ערך אסטרטגי, כיוון שסאדאת הסתלק מאחריותה של מצרים להוביל את המאבק נגד ישראל כדי לממשן. עיקרו של דבר: לפני 1977 אין כל עדות אמינה לנכונות מצרית לחתום על חוזה שלום מלא ונפרד תמורת נסיגה חלקית מכיבושי 1967, ברמת בהירות, עומק ומשקל ציבורי דומים למה שהובא כאן לשלילתה הקטגורית.

עדות בעלת משקל ציבורי כזה להסתלקות מן המחויבות הציבורית העמוקה הזו אינה קיימת גם אחרי מלחמת 1973, קל וחומר לפנייה. מי שרואה צורך להכחיש את המציאות הזו, חשוב שיבחן מעבר להתבטאויות פומביות שני מסמכים חשובים, אחד מלפני המלחמה ואחד אחריה: את מסמכי "פדרציית הרפובליקות הערביות" ב-1971 ואת "נייר אוקטובר" ב-1974.

בהודעה על "כינון פדרציית הרפובליקות הערביות והוראות היסוד של הפדרציה" בין מצרים, סוריה ולוב, שנחתמה בכנוני במאי 1971, הסכימו שלושת הנשיאים פה אחד כי "לא יהיה צלח, לא משא ומתן עם ישראל ולא ויתור על אף שעל מהאדמה הערבית הכבושה"¹²⁷. באוגוסט 1971 נפגשו שלושת הנשיאים בדמשק ופרסמו הודעה משותפת, שהרחיבה את הנוסח שנתקבל בכנוני וקבעה כי "אין צלח ולא משא ומתן עם האויב הציוני ושום ויתור על שעל מן האדמה הערבית הכבושה, ואין ויתור ולא מיקוח לגבי הבעיה הפלסטינית". באותו מסמך עצמו מובהרת שוב גם הסוגיה הטרימינולוגית: שליטי שלוש המדינות מצהירים, לצד שלילת ה"צלח" על כוונתם להכריע את המערכה נגד ישראל "לטובת הצדק והסלאם".

חוקת הפדרציה הובאה למשאל עם בספטמבר 1971 יחד עם חוקי היסוד הללו, והם אושרו ברוב עצום. הודגש כי "חוקה זו שואבת את עקרונותיה מחוקי היסוד של פדרציית הרפובליקות הערביות [שבה נשלל ה"צלח" – ד"ש] והיא תפורש לאורם"¹²⁸. נשיא לוב

127 אל אהראם, 18 באפריל 1971 ו-30 באפריל 1971.

128 ההודעה המשותפת ונוסח החוקה לפי הנוסח ששודר ביום 20 באוגוסט 1971 ברדיו דמשק.

מועמר קדאפי נשאל אם עמדתו בדבר "מאבק נגד הציונות [ה]קשור בגורלה של האומה הערבית" ולא ב"שאלות משניות של גבולות או עמדות אסטרטגיות" אינה סותרת את מה שהמראיין תיאר כ"עמדת מצרים שהסכימה במפורש לעקרון ההכרה במדינת ישראל". קדאפי השיב: "לא, שכן מצרים מעולם לא אמרה שתחתום על חוזה שלום [צלח], אלא רק על הסכם שלום [סלאם]". קדאפי הדגיש: "הבדל זה הוא מהותי".¹²⁹

ב"נייר אוקטובר" הגדיר סאדאת עצמו באפריל 1974 את זהותה של מצרים בהנהגתו, בעקבות הניצחון שזקף לזכותו במלחמת רמאן. מדובר במסמך יסוד המקביל לאלה שגובשו בימי נאצר – "אמנת הפעולה הלאומית" מ-1962 ו"תוכנית ה-30 במאוס" מ-1968. הנייר נועד לגייס את החברה המצרית להתמודדות עם בעיותיה המבניות, בזכות שיקום ביטחונה העצמי בעקבות הניצחון הזה. ההבדל הבולט הנוגע לענייננו בין מסמכי היסוד של נאצר לזה של סאדאת הוא העברת הדגש מן "האדם הערבי" אל "האדם המצרי" ושורשיה בת שבעת אלפי השנים של "האישיות המצרית" באופן שהזיקה ללאומיות הכלל-ערבית מתיישבת עם הזהות המצרית. בצומת הקריטי הזה, המגדיר את אחריותה של מצרים, קבע נשיאה תחת הכותרת "הכלל-לאומיות" ("קומיה") הערבית:

עמנו מאמין בהשתייכותו העמוקה לאומה הערבית, והוא יודע כי גורלו ההיסטורי הוא כי יישא בנטל הגדול יותר כל אימת שהמולדת הערבית הגדולה תהיה נתונה לפלישה זדונית. היה זה תפקידה של מצרים בעימות עם הטורים והיה זה תפקידה בעימות עם מסעי הצלב והיה זה תפקידה בעימות עם הפלישה הציונית, כפי שהבהרתי קודם לכן [ובהמשך]: "העם המצרי נשא, כדי להדוף את התוקפנות, ביותר מעשרת אלפים מיליון לירות מצריות, וזאת מלבד האבדות בחללים שנפלו, ושאין להעריךם בכסף. העם המצרי לא שילם מחיר זה כהגנה על עצמו בלבד

אלא כהגנה על האומה הערבית כולה, העומדת בפני איום של הפלישה הציונית.¹³⁰

אין כל אפשרות ליישב את הטענה שסאדאת חתר לשלום מן הסוג שנחתם ב־1979 בעת שעיצב את מסמך היסוד הזה עם תוכנו של "נייר אוקטובר". מי שמתכנן תפנית כה מהפכנית באתוס של החברה שאותה הוא חפץ להנהיג ומגדיר את פסגת מפעל חייו בעבר (ניצחון רמדאן), את אתגר ההווה (מצרים המשתלבת בהצלחה בעולם) ואת המורשת שלו לעתיד, אינו מדגיש במסמך היסוד פרספקטיבה היסטורית המציגה את המהפכה הזו כבגידה. אם הפלישה הציונית מאיימת כמו הטטריט והצלבנית, ואם גורלה ההיסטורי של מצרים הוא להגן על המולדת הערבית מפניה, הרי אי אפשר לתרץ חוזה שלום נפרד, שמשמעותו לגיטימציה בדיעבד של הפלישה והתחייבות שלא להילחם נגד השתלטותה על מדינות ערב.

130 נייר אוקטובר, מוגש על ידי נשיא מצרים אנואר אל־סאדאת, נספח לאל־אהראם, 1 במאי 1974.